

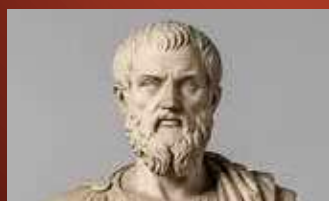
NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

SVJETSKI DAN
FILOZOFIJE

ATENSKA ŠKOLA

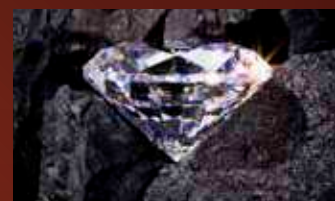
EPIKTET
Slobodni rob

**Michelangelov San i
Platonov Fedar**

**VRIJEME
PROMJENA**

AUTENTIČNOST

4

NOVA AKROPOLA

ZA BOLJEG ČOVJEKA I BOLJI SVIJET

11 | 2025. WWW.NOVA-AKROPOLA.COM

Sadržaj

4 VRIJEME PROMJENA

Marijana Starčević Vukajlović

6 AUTENTIČNOST

Julian Scott

8 EPIKTET - SLOBODNI ROB

Biljana Popović

12 MICHELANGELOV SAN I PLATONOV FEDAR

Jerko Grgić

16 ATENSKA ŠKOLA

Johanna Bernhardt

Impresum:

Glavni urednik: Andrija Jončić

Izvršna urednica: Nataša Žaja

Urednici rubrika: Dijana Kotarac, Ana Jončić,
Jerko Grgić, Nataša Žaja, Branislav Vukajlović, Damir Krivdić

Lektura: Branka Žaja

Tehničko uredništvo:
Svjetlana Pokrajac, Matija Prević

ISSN 1849-6237

Izdavač:

NOVA AKROPOLA - kulturna udruga

Ilica 36, 10000 Zagreb

Tel: 01/481 2222

web: www.nova-akropola.hr

e-mail: info@nova-akropola.com

6

8

16

12

Da bi moglo rasti i razvijati se, svako područje kulture mora imati uporište u univerzalnim filozofskim idejama.

U protivnom, znanost bi postala hladna i služila bi prvenstveno materijalnim ciljevima i profitu, što je jako daleko od ideala velikana poput Pitagore ili Demokrita. Religija bi postala isključiva i fanatična, što je u suprotnosti s učenjima Buddhe ili Isusa. Socijalni odnosi bi postali rigidni i anarhični, a samo su rijetki vladari poput Marka Aurelija ili Arhite iz Taranta uspijevali biti i primjeri pravedne vladavine i istinske čovječnosti. Umjetnost bi bila samoj sebi svrha, ostavljala bi nas ravnodušnima ili bi poticala ono niže nagonsko ako svoje kanone ne bi prožela estetskom i etičkom dubinom...

Kao primjere iznimnih umjetničkih ostvarenja nadahnutih filozofskim idejama, u ovom smo broju odabrali dva čuvena djela: Rafaelovu fresku *Atenska škola* i Michelangelov crtež *San*.

Atenska škola je izuzetno slikarsko djelo koje prikazuje sintezu različitih filozofskih pristupa na istom putu potrage i prema zajedničkom cilju, još uvijek dalekom, ali jasno naslućenom u odlučnom potezu Platonova prsta i Aristotelove ruke. Čitava perspektiva slike ujedno je i putovanje kroz vrijeme, jedinstvo prošlosti, sadašnjosti i nagovještaja budućnosti.

San o ljudskoj prirodi nadahnut, prema mnogim simboličkim pokazateljima, Platonovim *Fedrom*, opisuje ključni trenutak buđenja čovjekove duše kao odgovor na zov uzvišenih humanih ideala. Oslo-njen na prošla iskustva i s potencijalom duhovnog bića, čovjek može čuti zvuk sklada i okrenuti oči prema svjetlu istine i dobra te tako obnoviti izgubljena krila duše...

Uredništvo

VRIJEME PROMJENA

Marijana Starčević Vukajlović

*Stalna na tom svijetu
samo mijena jest.*

Petar Preradović

Vjerojatno ćemo se svi složiti da su promjene prirodno i neumitno obilježje života. Život je pokret, a pokret znači promjenu. U drevnoj Grčkoj, filozof Heraklit usporedio je život s rijekom koja teče; iako nam se čini da je to uvijek ista voda rijeke, ne možemo dvaput ući u istu vodu jer – "panta rei", sve teče, sve se mijenja. Ništa što je manifestirano nije trajno ni vječno, od kamena do zvijezda vrijeme neumoljivo mijenja sve stvoreno.

No, promjene kojima danas svjedočimo iznenađuju nas svojom brzinom, intenzitetom, naglošću i negativnim smjerom. Klimatske promjene izazivaju sve veće katastrofe u svim dijelovima svijeta. Tehnološka dostignuća, osobito umjetna inteligencija, koliko nam pomažu, toliko nas i plaše, jer nitko ne zna donose li u konačnici dobro ili zlo. Društvene i gospodarske promjene bacaju ljude u siromaštvo, dok manjina uživa u nepojmljivom bogatstvu. Svjedoci smo nepredvidivih političkih promjena koje ruše nadu u sigurniji i pravedniji svijet. Sve češće čujemo sintagmu o novom svjetskom poretku, a nitko od svjetskih vođa nema viziju u kojem se smjeru svijet treba razvijati i kakav bi to novi svjetski poredak trebao biti.

U takvom svijetu običan čovjek sve se teže snalazi. U ljude se uvlače nesigurnost, nepovjerenje, strah od budućnosti, a moralne vrijednosti, koje su donedavno

bar deklarativno bile neupitne, urušavaju se kao kula od karata. U prvi plan izbijaju zakon jačeg, važnost vlastitih interesa i sebična briga za sebe i svoje. No, kako su pokazala psihološka istraživanja, takav život ljudima ne donosi sreću jer na sreću i zadovoljstvo vlastitim životom najviše utječu skladni i humani odnosi s drugim ljudima. Jednostavnije rečeno, sretniji smo kada dajemo drugima nego kada uzimamo za sebe.

Zašto smo tako zatečeni promjenama koje se događaju? Jedan od razloga je vjerovanje i velika zabluda suvremenog čovjeka u neprestani napredak, stalnu uzlaznu liniju razvoja. Ova iluzija razvila se usporedno s okretanjem čovjeka materijalnim vrijednostima i izjednačavanjem civilizacijskog razvoja s tehnološkim razvojem. Posljedica takvog shvaćanja jest da prihvaćamo promjene – štoviše, one su poželjne – ali samo ako donose više onoga što želimo. Uvijek očekujemo da bude bolje, a to bolje uglavnom se odnosi na lagodniji život i više materijalnih dobara.

Do našeg doba ni jedna velika civilizacija u povijesti nije govorila o pravocrtnom razvoju svijeta i čovječanstva. Dovoljno je promatrati prirodu i uvidjeti da ne postoji neprekidni napredak i da su sve promjene ciklične. Sve ima svoj početak, vrhunac i kraj koji je istovremeno početak nečeg novog. Zašto bi svijet ljudi bio iznimka?

Za razliku od naše, drevne su civilizacije govorile o

ciklusima razvoja kroz koje spiralno napredujemo, a dobra i loša razdoblja i promjene koje donose sastavni su dijelovi svakog ciklusa. Kineski mudraci, tvorci drevne knjige *I Ching – Knjiga promjena*, govorili su da su promjene prirodna posljedica univerzalnog zakona koji se očituje u međudjelovanju dvaju polarizirajućih principa: *yina*, pasivnosti, i *yanga*, aktivnosti. Prepoznavanje i razumijevanje ovih prirodnih ritmova omogućavaju razumijevanje onoga što nam se događa i onoga što trebamo činiti. Problem današnjeg svijeta nije u tome što se nalazimo u razdoblju u kojem naša civilizacija ne ostvaruje očekivanja o boljem i pravednijem svijetu, nego što ne razumijemo ili ignoriramo uzroke negativnih promjena i ne znamo što činiti kako bismo ovo stanje promijenili.

Nije mudro očekivati stalne uspone niti dramatizirati padove – oboje su dio plesa života. To ne znači da smo bespomoćni pred tim ritmovima prirode i da možemo jedino pasivno čekati da prođe loše razdoblje i ponovo se vrati ono koje želimo. Trebamo naučiti plesati u ritmu života, prepoznavati i razumijevati karakteristike razdoblja u kojem se nalazimo kako bismo znali adekvatno odgovoriti na izazove koje nosi i tako svjesno upravljati svojom sudbinom.

Trebamo naučiti plesati u ritmu života, prepoznavati i razumijevati karakteristike razdoblja u kojem se nalazimo kako bismo znali adekvatno odgovoriti na izazove koje nosi i tako svjesno upravljati svojom sudbinom.

Svaka promjena, bez obzira doživljavamo li je dobrom ili lošom, uvijek donosi novo iskustvo koje možemo korisno upotrijebiti ako smo otvoreni za učenje i vlastitu promjenu. Štoviše, više korisnog životnog iskustva možemo steći iz poteškoća i problema nego iz ugodnog života bez izazova. Teškoće nas pokreću, tada preispitujemo svoje vrijednosti i ciljeve i razvijamo snage i potencijale koje još nismo probudili.

Još je jedan razlog naše zatečenosti današnjim promjenama, a to je zanemarivanje zakona uzroka i posljedica koji govori da je svaki događaj posljedica nekog uzroka i istovremeno je uzrok nove posljedice. Ni jedna promjena nije slučajna, a mnoge negativne promjene kojima danas svjedočimo posljedica su nerazumnog ljudskog djelovanja i nesposobnosti naše civilizacije da uči iz iskustva prošlosti. Poznata latinska sentenca *Historia magistra vitae est* (povijest je učiteljica života), ne dotiče naše vrijeme. Ne samo da ne učimo iz drevne

prošlosti, u kojoj možemo pronaći brojne savjete filozofa o dostizanju mudrijeg i sretnijeg života, nego ne učimo ni iz bliske prošlosti. Razarajući utjecaj čovjeka na klimu primijećen je naprimjer još polovinom prošlog stoljeća, a čovjek i dalje nezaustavljivo uništava prirodu unatoč upozorenjima brojnih znanstvenika i vidljivim posljedicama.

Vrijednosti koje danas živimo dat će svoje plodove u nekom budućem vremenu pa se možemo zapitati je li današnje djelovanje čovjeka garancija sretnije budućnosti?

U skladu sa zakonom uzroka i posljedica, način na koji se danas nosimo s promjenama u svijetu definira našu budućnost. Vrijednosti koje danas živimo dat će svoje plodove u nekom budućem vremenu pa se možemo zapitati je li današnje djelovanje čovjeka garancija sretnije budućnosti? Jesu li destruktivne ideologije, naoružavanje i ratovi, obuzetost materijalnim vrijednostima, netolerancija, nesposobnost da u drugom čovjeku vidimo istu potrebu za srećom i sigurnošću koju i mi imamo – jesu li to zaista izrazi humanih ljudskih vrijednosti koje će zaustaviti ovu silaznu putanju razvoja naše civilizacije i donijeti pozitivne promjene?

Jedan od uobičajenih izgovora tzv. malih, običnih ljudi jest da nemaju moć kojom bi mogli utjecati na promjene u svijetu. Zbog toga se mnogi zatvaraju u nišu vlastitih interesa gradeći zidove prema svemu što ih se osobno izravno ne dotiče, zatumljujući u sebi sve one humane kvalitete koje kao ljudska bića imaju. No, jesmo li zaista nemoćni? Prisjetimo se riječi Dobriše Cesarića:

*Taj san u slapu da bi mog'o sjati,
I moja kaplja pomaže ga tkati.*

Svatko od nas živi u okruženju drugih ljudi kojima svakodnevno može biti primjer izražavanja humanih vrijednosti. Nitko nije premalen ni preslab da ne bi mogao ovaj svijet učiniti boljim. ☸

AUTENTIČNOST

Julian Scott

Mislim da bismo svi željeli biti autentičniji – vjerni sebi u svakom aspektu života. Međutim, to nije uvijek tako lako ostvariti, pogotovo kada nismo u okruženju u kojem se osjećamo ugodno. Usred zbrke koju izaziva život u ovom složenom svijetu, vratimo se jednostavnom pitanju: "Što je ljudsko biće?" Naravno, mnogo je mogućih odgovora na ovo pitanje, no ako kao polaznu točku prihvatimo gledište većine filozofskih pravaca iz predmodernog doba da je ljudsko biće "duša" (duhovni entitet) utjelovljena u fizičkom tijelu s psihičkim karakteristikama (osobnost), to nam može pomoći u pristupu autentičnosti.

Riječ *osobnost* dolazi od latinske riječi *persona* (ljudsko biće, osoba, lik; uloga u drami, pretpostavljeni lik; izvorno: maska, lažno lice). Dakle, naša osobnost je maska, vozilo, sredstvo izražavanja, kao što je to bila u starogrčkom i kasnije rimskom kazalištu. Ona nije naše pravo "ja"; pravo "ja" je biće iza maske. Ovo nije uobičajen način na koji danas tumačimo osobnost. Danas je osobnost sve – naš identitet.

Prema suvremenoj, materijalističkoj perspektivi, biti autentičan znači u svakom trenutku izražavati sve ono što osjećamo ili mislimo. No, to bi bilo pogubno,

kako za osjećaje drugih ljudi, tako i za vlastitu psihičku stabilnost. Da, ponekad može biti zanimljivo i osvježavajuće čuti nekoga kako govori točno ono što misli – u svijetu u kojem je istina jedva čujna, u kojem se liju krokodilske suze i u kojem institucije govore jezikom koji apsolutno ništa ne prenosi. No, nije li takav oblik autentičnosti samo druga strana iste medalje, druga krajnost koja nije ništa bolja od svoje suprotnosti? Je li autentičnost biti naivno iskren u izražavanju svojih emocija, plakati, proklinjati, voljeti, mrziti, ovisno o raspoloženju? Ili poput djeteta otvoreno govoriti o sebi i svojim trenutnim osjećajima? Naravno da moramo uzeti u obzir osjećaje drugih ljudi, društveno okruženje u kojem se nalazimo i što ono od nas zahtijeva. Postoje prikladni trenuci za plakanje, zagrljaj i izražavanje ljutnje. Život u društvu od nas zahtijeva da razvijemo razboritost kako bismo na najprikladniji način djelovali u svim tim različitim situacijama.

Vraćajući se na koncept duše koja je utjelovljena u osobnost, najautentičniji izrazi našeg istinskog ja sigurno su viši aspekti našeg bića, ono što bismo mogli nazvati najljepšim i najplemenitijim dijelovima naše prirode, naprimjer, ljubaznost, hrabrost i smirenost u

suočavanju s nedaćama, prevladavanje osobnih sklonosti i nesklonosti kako bismo se prema svima ponašali pravedno, volontiranje za javno dobro. Istovremeno, trebali bismo biti "prirodni", što znači prihvatiti sebe kakvi smo sada, bez ikakvog pretvaranja ili umišljanja, skromno priznajući svoje brojne nedostatke, ali ih neprestano nastojeći prevladati. Kao što je napisao osnivač Nove Akropole, Jorge Angel Livraga: "Duhovno stanje filozofa ili ljubitelja Istine nije sinonim ni za kakav oblik savršenstva, već je sinonim za potragu, naporan rad na sebi, pročišćenje i ozdravljenje duše vlastitom voljom." Mislim da je ovo daleko plodonosniji način shvaćanja autentičnosti od doslovnog "samo budi svoj". Jer, koje "ja" želimo biti: niže "ja" ili više "ja"? Ako svoje srce u potpunosti usredotočimo na izražavanje svog nižeg "ja", tonut ćemo sve niže i potpuno izgubiti kontakt s višim "ja". No, ako se stalno trudimo izraziti više "ja", nastaviti ćemo (neizbježno) biti u svakodnevnom kontaktu s nižim "ja", ali i razvijati nešto dodatno, nešto novo, nešto nepoznato, nešto što tek treba otkriti!

Koje su prepreke izražavanju našeg istinskog "ja"? Vjerojatno je glavna prepreka strah od onoga što će drugi misliti o nama jer ćemo izaći iz uobičajenog načina ponašanja i biti drugačiji. Takve mi situacije privlače Paracelzusa, alkemičara i liječnika iz 16. stoljeća, koji je govorio: "Drugačiji sam, neka te to ne uznemiruje." On i drugi mudri ljudi prije i poslije njega, poput Sokrata, bili su istinski autentični. Obični ljudi su im često zamjerali njihovu različitost pa su takvi mudri imali mnogo neprijatelja koji su ih pokušavali uništiti, ali i mnogo odanih prijatelja i sljedbenika.

Nikaragvanski pjesnik Rubén Darío jednom je napisao nešto slično: "Ser sincero es ser potente", što se prevodi kao "Biti iskren znači biti moćan". Iskrena, autentična, istinska osoba posjeduje unutarnju snagu koja se na određeni način izražava i prema van, ali ne dominantnim isticanjem sebe, nego prirodno ispoljavajući ono što je u nutrini.

Pitanje koje sebi trebamo postaviti jest: "Koliko sam autentičan?" Vjerojatno ćemo uvidjeti da smo u nekim stvarima autentični, a u nekima nismo. Naprimjer, možda u životu slijedimo svoj pravi (autentični) put, ali ne znamo uvijek kako u svakoj situaciji izraziti svoju višu prirodu. Ili, obrnuto, možda smo dobri u izražavanju sebe, ali se nismo povezali sa svojim životnim pozivom (pozivom duše). Možda imamo mnogo nedoumica o tome koji put slijediti i što nas sprječava da otkrijemo sebe i tako ostanemo vjerni sebi. Drugi primjeri neautentičnosti su lažna skromnost, igranje

uloge i pretjerano identificiranje s njom, pretvaranje da smo jaki, neranjivi i samodostatni (kada to nismo) ili, s druge strane, pretvaranje da smo ranjivi, slabi i da nas je potrebno spašavati. Također, lažna vedrina (umjesto da u sebi pronađemo pravi razlog za tu vedrinu ili za održavanje dobrog raspoloženja kako ne bismo oneraspoložili druge ljude) ili neiskreno osmijehivanje dok mislimo nimalo prijateljski o osobi kojoj se smiješimo. Sve su to maske lažne osobnosti, koje stavljamo kako bismo se zaštitili, ali koje nas na kraju zarobljavaju.

Duhovno stanje filozofa ili ljubitelja Istine nije sinonim ni za kakav oblik savršenstva, već je sinonim za potragu, naporan rad na sebi, pročišćenje i ozdravljenje Duše vlastitom voljom.

Ranije sam rekao da je osobnost maska. Da, ali postoje maske koje izražavaju tko smo uistinu i druge koje skrivaju naš pravi identitet. Nije nimalo lako upoznati sebe, ali bez toga ne možemo biti istinski autentični, a put do samospoznaje ne vodi samo kroz samoanalizu već i kroz iskustvo, isprobavanjem stvari i preuzimanjem rizika kako bi se otkrilo nepoznato. To je umijeće življenja koje je oduvijek bilo u srži filozofije. Znati djelovati u svakoj mogućoj situaciji jer smo povezani sa svojim autentičnim ja.

Odavno se bitak prikazuje tako da ga se smješta u središte kruga naše svijesti. Iz tog središta možemo imati pogled na cjelinu i sve njezine dijelove i djelovati iz njega bez gubitka sebe. Kako pronaći svoje središte i ostati u njemu? To je jedan od ciljeva cjeloživotnog bavljenja filozofijom.

Završit ću s još jednim primjerom: slikom dijamanta. U budističkoj se tradiciji govori o "dijamantnoj duši". Ovo nije samo poetska fraza jer, zapitamo li se što je dijamant, otkrit ćemo da je to, kemijski gledano, jednostavno ugljik. U drugim oblicima, ugljik je taman i neproziran, kao u slučaju grafita. Koja je razlika između ove dvije manifestacije ugljika? Jednostavno, u rasporedu njegovih atoma. U slučaju dijamanta, oni su raspoređeni na način da svjetlost prolazeći kroz njega stvara prekrasne odraze. Ako je svjetlost naše više "ja", tada će dobro uređena osobnost dopustiti svjetlosti duha da je obasja. Na taj način možemo postati autentični u izražavanju svog istinskog ja. ☸

EPIKTET

Slobodni rob

Biljana Popović

... U našoj su vlasti naše mišljenje, porivi, želje i odbojnost, jednom riječju, sve ono što je naše vlastito djelo.

Stoički filozof Epiktet rođen je u Hierapolisu u Maloj Aziji oko 50. godine. Bio je rob Neronovog oslobođenika Epafrodita koji mu je omogućio pohađanje predavanja tada poznatog stoika Muzonija Rufa, a kasnije ga je i oslobodio. Kao slobodan čovjek, počeo je predavati stoičku filozofiju, najprije u Rimu, a nakon što je 94. godine rimski car Domicijan naredio da se iz Rima protjeraju svi filozofi, u Nikopolisu u zapadnoj Grčkoj.

Epiktetova škola postigla je veliki ugled i slavu. Njegova je metoda bila sokratovska usredotočenost na primjenu filozofskih principa u svakodnevnom životu pa nije držao klasična predavanja, već je podučavao kroz razgovore. Naglašavao je da dobar učitelj mora podučavati prvenstveno vlastitim primjerom, a tek onda riječima. Živio je izuzetno skromno i bio primjer uzvišenog moralnog djelovanja. Ništa nije zapisivao, a njegovom učeniku Arijanu možemo

zahvaliti što je zabilježio njegova učenja i savjete u dvije knjige: *Rasprave (Diatribai)* i *Priručnik (Enchiridion)*. Glas o Epiktetu pronio se cijelim helenskim svijetom tako da su mu učenici bili čak i carevi Marko Aurelije i Hadrijan te mnogi drugi poznati Rimljani. Umro je u izgnanstvu 130. godine, odbivši se vratiti u Rim koji je nazvao "gradom grijeha".

Ovo su Epiktetovi tek osnovni biografski podaci, no o njemu puno više govori njegovo učenje koje je prenosio i praktično živio. Ono nam omogućava zaviriti u njegov unutarnji svijet i bolje ga upoznati.

... Dakle, hajde i ti prepoznavaj snage koje ti pripadaju i reci – daruj mi opasnost kakvu hoćeš, Bože, jer ti si mi dao sredstva i snage da časno prođem kroz sve što se događa.

Što je u našoj moći, a što nije?

Ako bismo htjeli izdvojiti jednu misao najkarakterističniju za Epiktetovo učenje, bila bi to ona da je nužno razlikovati ono što ovisi o nama od onoga što ne ovisi. Epiktet nas uči da su u našoj vlasti samo naši osjećaji, misli i djelovanje, a sve ostalo ovisi o vanjskim okolnostima.

... U našoj su vlasti naše mišljenje, porivi, želje i odbojnost, jednom riječju, sve ono što je naše vlastito djelo. U našoj vlasti nisu naše tijelo, imovina, ugled, položaj, jednom riječju, sve što nije naše vlastito djelo. Stvari koje su u našoj vlasti, po prirodi su slobodne, ne mogu biti spriječene i sputane, a one koje nisu u našoj vlasti, slabe su, ropske, mogu biti spriječene i u vlasti su drugih.

Savjetuje nas da sami želimo da se ono što ne ovisi o nama događa onako kako se događa, a ne kako se nama sviđa, jer jedino tako možemo postići unutarnji mir.

... Ne traži da se stvari odvijaju onako kako ti želiš, nego želi da se događaju onako kako se događaju i živjet ćeš u miru.

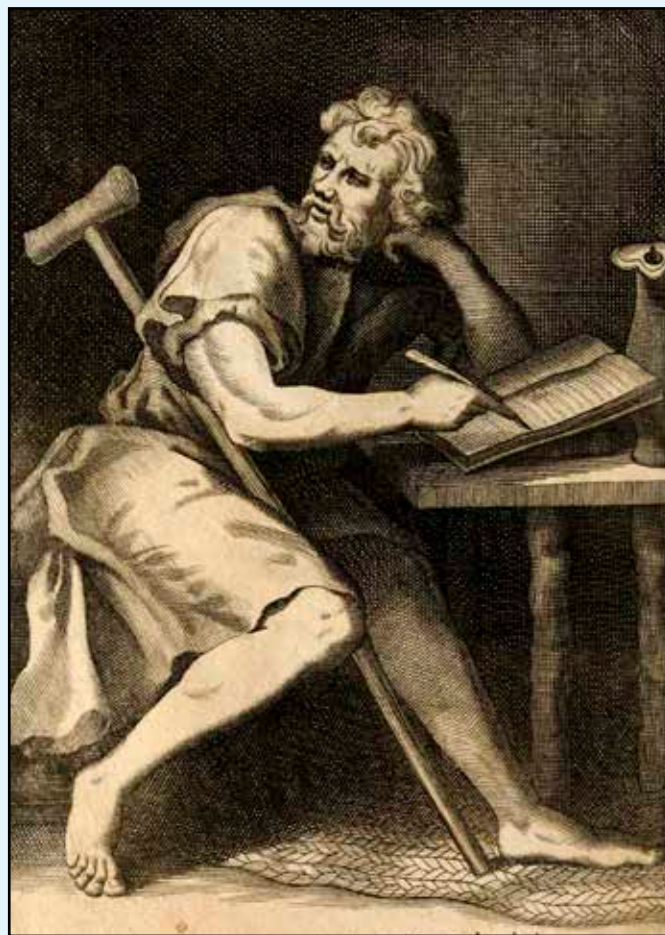
To nikako ne znači da ne trebamo ništa poduzimati, da nam je svejedno što god se dogodilo, da upadnemo u tromost i pasivnost. To znači raditi najbolje kako znamo ono što je u našoj moći i prihvatiti što god dođe.

... Stoga, zapamti, ako smatraš slobodnim ono što po prirodi nije slobodno ili svojim ono što pripada drugima, bit ćeš sprečavan, jadikovat ćeš i biti uznemiren, i krivit ćeš i bogove i ljude.

Sve okolnosti koje nam dođu trebamo prihvatiti sa sviješću da su pravedne. Drevni mudraci smatrali su univerzum uređenim i svrhovitim bićem u kojem postoje nepromjenjivi zakoni i vlada pravda. Iako nam se u teškim trenucima čini da je nešto nepravedno, da to nismo zaslužili, mi smo često kratkovidni. Zato nam Epiktet kaže da se ne suprotstavljamo Bogu i ne stavljamo sebe na njegovo mjesto upravljanja univerzumom. Trebamo neumorno raditi na vrlinama, biti čovječniji, milosrdniji, pravedniji, skromniji, a doći će ono što treba doći, ono što je dobro i pravedno za sve.

Život kao kazališna predstava

Ljudi vrlo često dramatiziraju ono što im se događa i tome pridaju veću težinu od one koja mu pripada, čak i u najobičnijim životnim situacijama. Zapitajmo se kako bismo gledali na život da smo na Epiktetovom mjestu: da smo robovi, da šepamo, da smo protjerani

iz grada. Vrlo teško bismo zadržali pogled prema svjetlu usred svih tih mračnih oblaka.

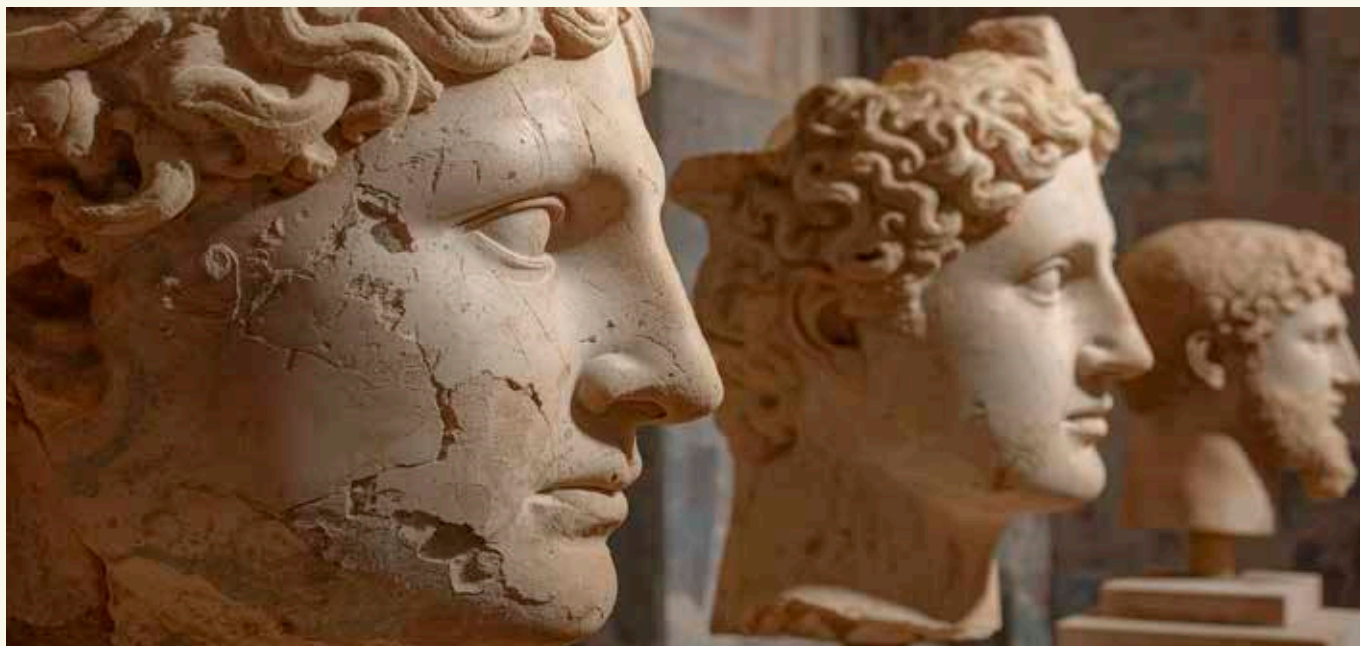
Epiktet nije smatrao dramatičnim bilo što što se čovjeku događa jer je to, kako je govorio, prirodno. Niti samu smrt nije smatrao strašnom, nego prirodnim procesom u kojem se duša odvajava od tijela.

Jednom je rekao:

Upamti da si glumac u predstavi kakvu želi pisac: ako želi kratku, u kratkoj; ako želi dugu, onda u dugoj. Ako želi da odigraš prosjaka, pobrini se da to dobro odigraš. Isto tako i bogalja, vladara ili običnog čovjeka. Na tebi je da dobro odigraš dodijeljenu ulogu, no odabir uloge pripada drugome.

Epiktet je vjerovao da bogovi dobro vladaju svijetom i da im se čovjek mora pokoravati i rado prihvaćati svoju sudbinu s uvjerenjem da ga vodi ka cilju njegova postojanja. Svaki položaj u društvu

Upamti da si glumac u predstavi kakvu želi pisac: ako želi kratku, u kratkoj; ako želi dugu, onda u dugoj. Ako želi da odigraš prosjaka, pobrini se da to dobro odigraš. Isto tako i bogalja, vladara ili običnog čovjeka. Na tebi je da dobro odigraš dodijeljenu ulogu, no odabir uloge pripada drugome.

ima odgovarajuće dužnosti čije izvršavanje pridonosi uređenosti univerzuma. Važno je dobro odigrati dodijeljenu ulogu, kaže nam Epiktet.

Stav prema poteškoćama

Čovjeka sustižu razne nevolje: gubitak dragih osoba, bolesti, izdaja, gubitak imovine... no, u svemu tome bitno je kako se mi prema njima postavimo. Poteškoće možemo shvaćati kao zlo, nesreću, kao prepreku na putu ili, naprotiv, kao nešto što može biti čak i korisno

za čovjeka. Drevni filozofi su govorili da nam poteškoće omogućuju da se probudimo i upoznamo svoju unutarnju snagu kojom ih možemo pobijediti, jer, kako kažu, prepreke koje nam dolaze proporcionalne su našoj snazi. Ono što treba zadržati je iskustvo.

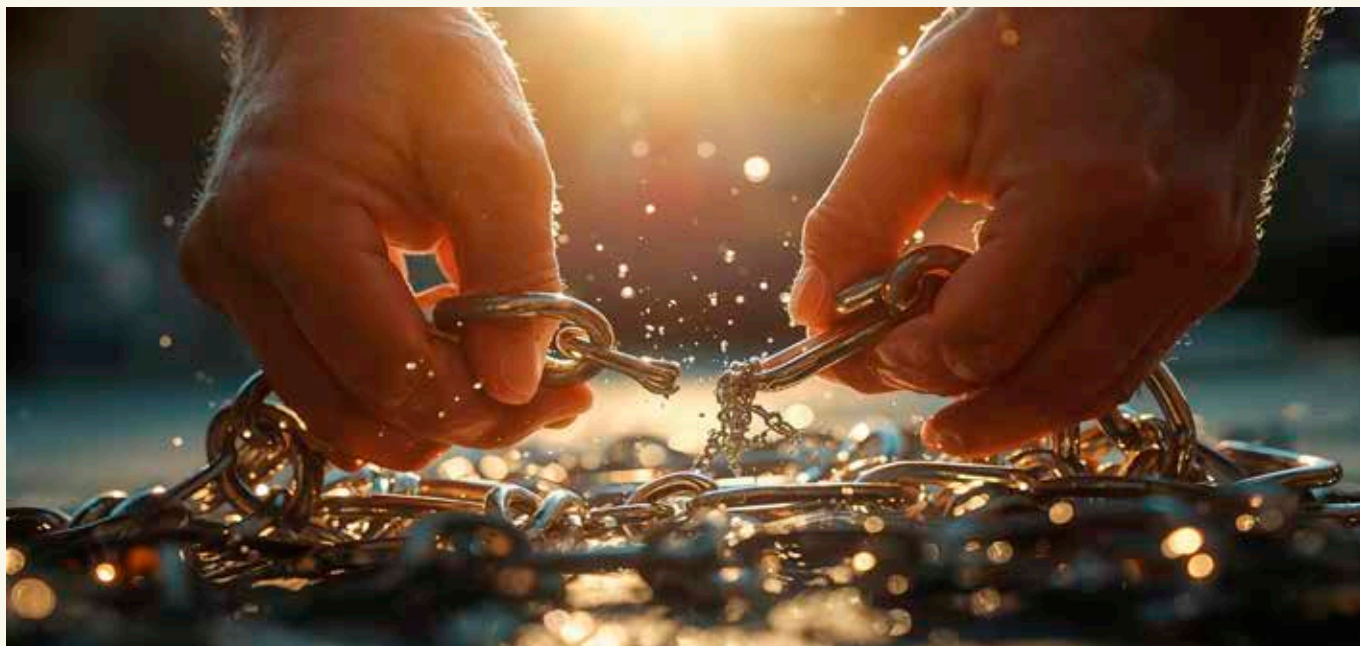
...Što misliš bi li Herakla bilo da nije bilo takvog lava, hidre, jelena i vepra, i nepravедnih i divljaka, svih onih koje je protjerao i od njih se oslobodio? I što bi on učinio da nije bilo nečeg takvog? Zar nije očito da bi se pokrio i zaspao? Kao prvo, on ne bi postao Heraklo da je čitav život prospavao ugodno i lagodno...

Ugodan i lagodan život usmjeren samo prema zadovoljavanju materijalnih prohtjeva slabi čovjeka fizički i psihički, a takav se nije u stanju boriti sa svakodnevnim problemima. Za to je potrebno iskovati unutarnja oružja – vrline, i to na nakovnju poteškoća. Kao istinski stoik, Epiktet je imao čvrst stav prema poteškoćama. Biti stoički čvrst u teškim okolnostima prvenstveno znači zadržati čvrstoću uvjerenja. Nije dovoljno preživjeti u najtežim situacijama, već je potrebno i ne uprljati moralna načela. Za filozofa to je vrijednije od života po svaku cijenu. Epiktet kaže:

... Dakle, hajde i ti prepoznaj snage koje ti pripadaju i reci – daruj mi opasnost kakvu hoćeš, Bože, jer ti si mi dao sredstva i snage da časno prođem kroz sve što se događa.

... Stoga, zapamti, ako smatraš slobodnim ono što po prirodi nije slobodno ili svojim ono što pripada drugima, bit ćeš sprečavan, jadikovat ćeš i biti uznemiren, i krivit ćeš i bogove i ljude.

O slobodi

Epiktet nam govori da je slobodna volja najuzvišenije što čovjek posjeduje. Ona nam omogućuje da dostojanstveno živimo i dostojanstveno umremo. Slobodna volja nije želja koja hirovito pruža svoje mnogobrojne ruke prema vanjskim stvarima i zadovoljava se kada ih dobije. Ona je unutarnje oruđe pomoću kojeg uvijek možemo izabrati humano i s prirodom usklađeno djelovanje. Sloboda je nutarnje stanje i zato je Epiktet sebe smatrao slobodnim čovjekom, iako je bio rob.

Često čujemo: "Sloboda je raditi ono što hoću." Drevni filozofi bi nas upitali čiju slobodu hoćemo. Podučavaju nas da čovjek nije samo fizičko tijelo, već uzvišenija stvarnost i da trebamo težiti oslobođanju od animalnih utega. Sloboda nižih poriva, nagona ne može nas nikuda odvesti jer je njihov cilj kratkotrajno zadovoljstvo. Čovjekovo dostojanstvo počiva u višoj

stvarnosti i zato se trebamo uzdići iznad svakodnevnih želja i željeti ono što je naša humana dužnost – biti pravedniji, skromniji, odgovorniji, pouzdaniji, slobodniji. To je uvijek u našoj moći, a Epiktet nam je svojim životnim primjerom pokazao kako je i u vrlo nepovoljnim okolnostima moguće zadržati vedrinu duha, ne odstupati od moralnih principa i biti čovječan. On sebe nije smatrao robom, već filozofom. Tako se i mi ne smijemo poistovjećivati s vanjskim obilježjima, već u vlastitoj nutrini tražiti identitet.

Njegov nas primjer može nadahnuti da i sami počnemo s konkretnim djelima i u svakodnevnom životu ostvarujemo vječne, humane vrijednosti. Moramo biti praktičniji, pitati se što možemo sada i ovdje učiniti da bismo bili bolji i korisniji. Prilike su svuda oko nas, samo moramo biti budni i iskoristiti ih. Pa, na posao! ☸

Praktični savjeti

- **Potrebe tijela: jelo, piće, odjeću, stan, sluzinčad, zadovoljavaj na najjednostavniji način. Okani se vanjskog sjaja i raskoši.**
- **Također je opasno upuštati se u nedolične razgovore. Stoga, ako se nađeš u bilo čemu takvom, uputi prijekor osobi koja si takvo što dopusti, ukaže li se za to povoljna prilika; a ako ne bude prilike, šutnjom, crvenjenjem ili izrazom negodovanja pokaži svoje neodobravanje.**
- **Kad god činiš nešto s čvrstim uvjerenjem da to trebaš činiti, nikada se ne usteži činiti to pred drugima, bez obzira što većina misli o tome drugačije. Ako ne činiš ispravno, kloni se toga; ako činiš ispravno, zašto bi se bojao onih koji će te neispravno okrivljivati?**
- **Brat ti čini nepravdu? Sačuvaj ispravan odnos prema njemu. Ne obaziri se na ono što on čini, nego na ono što ti trebaš činiti da bi tvoja volja bila u skladu s prirodom.**
- **Nikad ni za jednu stvar ne reci: "Izgubio sam to", već radije: "Vratio sam." Umrlo ti je dijete? Vraćeno je. Umrlo ti je žena? Vraćena je. Imanje ti je oduzeto? I ono je isto tako vraćeno.**
- **Prevršiš li mjeru, i najugodnije će biti najneugodnije.**

MICHELANGELOV SAN I PLATONOV FEDAR

Jerko Grgić

Godine 2010. održana je u Galeriji Courtauld u Londonu izložba Michelangelovih crteža, pisama i pjesama, koja je ponovno probudila zanimanje javnosti za enigmatično Michelangelovo djelo nazvano *Il Sogno*, *San* ili *San o ljudskoj prirodi*. Radi se o impresivnom crtežu napravljenom crnom kredom koji prikazuje nagog muškarca čiji je sneni pogled usmjeren prema krilatom anđelu nadvijenim nad njim. Anđeo snažno puše u fanfaru usmjerenu prema njegovom čelu. Netom prije, muškarac je spavao na sanduku s maskama, ruku obavijenih oko velike bijele lopte. Oko njega mekše je prikazan niz scena s više ljudskih figura u različitim životnim situacijama. Crtež je nastao oko 1533. godine, a poznavatelji tvrde kako se radi o jednom od ponajboljih primjera crtačkog umijeća u povijesti umjetnosti. Kopirali su ga brojni autori, a kopije su se umnažale i širile gotovo od trenutka njegova nastanka.

Osim vještine te izuzetne upečatljivosti i dojmljivosti motiva, postoji i drugi razlog zbog kojeg ovaj crtež već stoljećima privlači pažnju znatiželjnika. Naime, Michelangelo o njemu nije ostavio nikakav zapis, tako da ne znamo zasigurno ni kako ga je nazvao, ni što predstavlja. Naziv *Il Sogno* (*San*) dugujemo Michelangelovu učeniku i biografu Giorgiu Vasariju koji ga je pod tim imenom naveo u popisu učiteljevih djela, uz crteže s motivima iz grčke mitologije. Prema Vasariju, radi se o crtežima bez premca, izrađenima u prezentacijske svrhe, a učitelj ih je darovao mladom plemiću Tommasu de' Cavalieriju. Naziv *The Dream of Human*

Life počeo se koristiti kasnije, a neki autori navode da je inspiriran citatom iz Shakespeareove *Oluje*.

Podijeljena su mišljenja o tome što crtež predstavlja. Napisani su brojni eseji koji ga nastoje objasniti. Jedni tvrde da se radi o kršćanskoj ikonografiji, drugi da prikazuje motiv iz grčke tradicije. Jedni zastupaju mišljenje kako je riječ o fikciji nastaloj po inspiraciji autora, a drugi da oslikava sadržaj određenog mitološkog događaja. Autori se uglavnom slažu oko toga da je poruka crteža višeslojna i kompleksna alegorija u kojoj je naglašena uloga vrlina i poroka.

Povjesničarka umjetnosti Maria Ruvoldt napisala je da je *San* prvi samostalni crtež u zapadnoj kulturi. Do tada su crteži služili samo kao predlošci ili skice za buduća slikarska ili kiparska djela. Za razliku od tih

Portret Michelangela Buonarrotija

skica, Ruvoldt navodi kako je *San* cjelovito djelo čija je svrha da kod promatrača izazove beskrajno otkrivanje novih značenja, pružajući mu zadovoljstvo da mu se iznova vraća i nad njim meditira i promišlja.

I mi ćemo, u duhu ljubavi prema mudrosti, filozofskim očima sagledati ovo umjetničko djelo te pokušati naslutiti što predstavlja.

Indicije nalažu da odbacimo zamisao kako se radi o slikarovoj mašti jer su sva ostala Michelangelova djela utemeljena na opće poznatim mitološkim i simboličkim pričama pa je za pretpostaviti kako je to i ovdje slučaj. S druge strane, Vasari navodi na zanimljiv trag. On kaže da je *San* prezentacijski crtež i da je Michelangelo uz njega napravio i neke crteže iz grčke mitologije: *Faetonov pad*, *Dječje bakanalije*, *Titijeva kazna* i *Otmica Ganimeda*.

Ovi crteži dovode se u vezu s mitološkim prikazima iz Ovidijeve knjige *Metamorfoze*, ali pored toga, to su priče s određenim simboličkim sadržajem. Zbog svoje mladosti i neiskustva Faeton nije mogao obuzdati konje Sunčevih kola te se zbog toga strmoglavio na zemlju. *Dječje bakanalije* su alegorija neumjerenosti duša koje su potpuno podlegle tjelesnim željama. Titij je, zbog pokušaja silovanja nimfe Latone, kažnjen vječnim mukama – njegovu jetru, koja se neprestano obnavlja, svakodnevno proždire sup. Preljepog mladića Ganimeda ugrabio je Zeus i odnio na Olimp gdje ga je postavio za peharnika bogova. Povjesničar umjetnosti Erwin Panofsky kaže da je *Otmica Ganimeda* priča o *ekstazi platonske ljubavi, o oslobađanju duše iz njenog fizičkog ropstva i uzdizanju u sferu olímpskog blaženstva* dok je, s druge strane, *Titijeva kazna* prikaz muka koje proživljava duša zarobljena senzualnim, zemaljskim željama. Prema neoplatoničkom tumačenju, ove mitološke priče predstavljaju alegorije razvoja ljudske psihe.

Mladi Michelangelo, u okviru svog školovanja na dvoru Lorenza de Medicija, podučavan je u Firentinskoj neoplatonskoj akademiji te je bio pod velikim utjecajem Ficina i de la Mirandolle, vrsnih filozofa i nastavljajući Platonovu filozofiju koju je i sam usvojio i zagovarao cijeli život. Je li moguće da su *San* i ostali crteži nastali u duhu prezentacije Platonovih učenja? Ustvari, teško se oteti dojmu kako se svi navedeni crteži, pa tako i *San*, vrlo lako mogu sadržajno povezati s Platonovom knjigom *Fedar*, filozofskom pričom u kojoj glavni lik Sokrat i njegov mladi prijatelj Fedar vode zanimljivu raspravu o ulozi ljubavi, ljepote i zanosu u čovjekovom životu.

Ključ za tumačenje *Sna* mogao bi se nalaziti u mito-

loškoj priči o padu duše u materijalni svijet i njenom povratku izvorima, a koju u jednom trenutku iznosi Sokrat. Na početku te priče Sokrat kaže kako prirodu duše nismo sposobni odrediti (to je moguće samo bogovima), ali možemo pokušati opisati njene snage i način izražavanja. U tom smislu, ona je nalik konjskoj zaprezi s dva krilata konja kojima upravlja kočijaš. Jedan konj je poslušan i teži svijetu istinskog znanja, dok je drugi neposlušan i teži svijetu osjetilnog, što kočijašu otežava upravljanje zapregom. Sve se duše u nebeskom svijetu hrane promatranjem uzvišenih ideja: ljepote, dobrote i istine, zbog čega im se krila obogaćuju perjem za lakši let. Međutim, zbog hirovita ponašanja neposlušnog konja, ljudske duše se ne uspijevaju dovoljno nahraniti. Uslijed toga postupno gube perje te se na kraju, baš kao u priči o Faetonovom padu, strmoglavljuju na zemlju. Kada se to dogodi, duša se povezuje sa zemaljskim tijelom i postaje fizičko ljudsko biće.

U zemaljskom životu svaki od tri dijela duše očituje se na sebi svojstven način. Kočijaš duše, *nous*¹, u zajednici s tijelom manifestira se kao nezrela svijest (razum). Krilati konji pretvaraju se u misao i nagon, dvije temeljne sile koje pokreću djelovanje nezrele svijesti. Plemeniti konj izražava se kao razboritost, *Sofrozine*, vrlina iz koje prirodno proizlaze druge humane vrijednosti poput umjerenosti, hrabrosti i pravednosti. Divlji

¹ Duh, istinsko nutarnje biće, duhovna ili inteligibilna priroda čovjeka.

Michelangelov crtež II Sogno ili San

konj predstavlja nagone i strasti kojima nismo uspjeli ovladati, a koji sačinjavaju *Hibris*, oholu, uobraženu i egoističnu stranu ljudske prirode.

U zemaljskom životu duša čezne za svojom nebeskom domovinom, ali joj se ne može vratiti dok ponovno ne okrilati. Nakon smrti, ona izlazi pred nebeski sud gdje se određuje njena daljnja sudbina na temelju djela učinjenih za života. Temeljem presude ona odlazi u neki od podzemnih ili nebeskih predjela otkuda se nakon tisuću godina vraća na mjesto suđenja gdje odabire novi život. Time započinje krug reinkarnacija: *Tko ma u kome od ovih života svoj vijek pravedno proživiti, tome će zapasti bolja sudbina, a tko nepravedno, zapast će mu gora. Jer na ono isto mjesto odakle je koja duša došla ne vraća se ona za deset tisuća godina: jer joj ne rastu krila prije tog vremena, osim duše onoga tko je pošteno filozofirao....*²

Nije teško zamisliti kako Michelangelov *San* prikazuje ideje sadržane u ovom govoru, ali, prije tumače-

nja samog crteža, dobro se prisjetiti još nekih pojedinosti vezanih uz ostala Michelangelova djela. Njegovi radovi nikad nisu statični prikazi. Oni uvijek oslikavaju određeni događaj, radnju koja je povezana s ključnim momentom priče. Svaka kretnja, svaki izraz lica, svaki oslikani detalj, poput trenutka zamrznutog u vremenu, ima svoju prošlost iz koje istovremeno proizlazi nago-vještaj tijeka buduće radnje. Osim toga, poznato je da svaki njegov rad u pozadini nosi matematički ključ sadržan u geometrijskim strukturama i njihovoj simbolici. Na taj se ključ oslanja radnja priče koja prenosi jednu ili više poruka. Sve ima svoje značenje, ništa nije samo zbog dekoracije. Psihološki elementi sadržani u kretnjama i izrazima lica u interakciji su sa simbolima koji predstavljaju određene ideje. U tom kontekstu bilo bi dobro promatrati i ovaj crtež.

Geometrijsku pozadinu ovog djela čine dva obrnuta trokuta ili stošca, spojena vrhovima. U gornjem je prikazana samo krilata figura, dok je preostali prostor potpuno čist. U donjem, koji kao da je sjena gornjeg, smješteno je sve ostalo. Na dnu donjeg dijela nalazi se sanduk s antičkim kazališnim maskama. Kocka, ili u ovom slučaju kvadar, kao najnepokretnije geometrijsko tijelo obilježje je tromosti te se zbog toga još od antičkog vremena smatra simbolom materije. U kontekstu prepričanog mita, kazališne maske smještene u sanduku mogu predstavljati prolazne osobnosti koje je na sebe u prethodnim životima preuzela duša, individua, koja spava na sanduku. Latinska riječ *persona*³, u značenju ličnost ili osobnost, dolazi od grčke riječi *proso-pon* čije je izvorno značenje kazališna maska. Potvrda da je Michelangelo upravo to imao na umu mogla bi biti činjenica da se među maskama nalazi i njegovo lice

Nadalje, sfumato likovi smješteni u polukrugu oko središnjeg lika mogli bi oslikavati različite oblike Hibrisa koji se spominju u knjizi. U *Fedru* čitamo: *Hibris je mnogoimen, jer ima mnoštvo dijelova i oblika. Oblik koji se najviše ističe daje svoje ime onom kod koga se nalazi, a to ime nije ni lijepo ni dostojno da bi se njime nazvali.*⁴ S lijeva na desno možemo prepoznati: proždrljivost, sumnjičavost ili zavist, pijanstvo, požudu, gramzivost, srdžbu, nasilnost, lijenost i apatiju. Zajedno s maskama oni zatvaraju horizontalni krug oko glavnog lika.

Njihov opozit je kugla, smještena u središtu, na koju se oslanja središnji lik. Kugla je najpokretnije, savršeno geometrijsko tijelo. U srednjem vijeku dje-

² Fedar, 249a

³ Latinski etimolozi objašnjavaju da *persona* dolazi od *per sonare*: ono kroz što odjekuje glas glumca.

⁴ Fedar, 237d

latnosti uma predstavljane su krugovima sa središnjom razdjelnom crtom. Krugovi su označavali različite sfere mentalnih aktivnosti. Michaelangelova kugla također ima razdjelnu crtu. Premda ne možemo sa sigurnošću potvrditi njeno značenje, ona bi mogla biti simbol mentalnih procesa povezanih s velikodušnim, plemenitim djelovanjem koje je oprečno Hibrisu. Odnosno, mogla bi predstavljati Sofrozine, razboritost, vrlinu koja nas vodi prema onom najboljem i najhumanijem u nama.

Krilati lik koji se nadvio nad muškarca pušuci u fanfaru usmjerenu prema njegovoj prednjoj fontaneli⁵ mogao bi biti Eros, Ljubav, snaga koja pomaže duši na njenom putu povratka. Sokrat tumači Fedru kako je ključ povratka duše u nebeski svijet povezan s ljepotom, jer ona jedina može premostiti ponor koji razdvaja ovaj svijet od svijeta ideja. Ljepota je jedna od temeljnih i najvažnijih ideja u nebeskom svijetu, a posebna je po tome što je možemo uočiti putem osjetila i putem uma, za razliku od drugih uzvišenih ideja kao što su pravednost ili dobrota, koje se mogu zamijetiti isključivo umom. Kada duša u ovom svijetu ugleda nešto iznimno lijepo, ona se i ne znajući prisjeća ljepote koju je nekoć gledala te, kao da je gromom ošinuta, sva pretrne i zadrhti očarana njome. U tom trenutku duša osjeća snagu ljubavi, Erosove privlačne sile, a onaj koga je pogodila ima potrebu da stalno bude u dodiru s ljepotom koja ga je očarala. Zato su, prema Platonu, upravo zanesenost i bezumnost zaljubljenih upečatljivi znaci našeg prisjećanja ideje ljepote.

Ljubav je snaga koja potiče čovjeka na realizaciju. Da nije nje, duša bi pod pritiskom nagona zaboravila svoj duhovni izvor. No, ljepota nije tjelesna i ne zadržava se dugo u materijalnim stvarima. Slijedeći je, čovjek prije ili kasnije mora uvidjeti da to za čim žudi nije tjelesno te da ljubav prema tijelima treba zamijeniti ljubavlju prema duši. Kada to shvati, stigao je do polovine puta. Nakon toga treba uočiti da ljepota duše proizlazi iz stečene mudrosti koja će joj postepeno omogućiti promatranje uzvišenih ideja, hrane od koje joj raste perje, odnosno, od koje postaje ljepša.

Međutim, put od tjelesne ljubavi do ljubavi prema mudrosti popločan je brojnim izazovima i iskušenjima. Ne uspije li kočijaš ovladati divljim konjem, potpast će pod vlast Hibrisa i završiti opijen nekom od strasti te će mu trebati puno vremena i više života da se oslobodi. S druge strane, ukoliko bude slijedio naloge razboritosti i uspije ukrotiti divljeg konja, postat će spo-

soban čuti Erosov poziv na buđenje. Tada će u filozofskom zanosu po prvi put ugledati ideju ljepote.

Središnji lik prikazuje čovjeka koji se tek probudio. Nešto ranije spavao je na sanduku obgrlivši kuglu rukama. Kada se probudio, okrenuo se prema

zovu fanfare upirući se rukama o kuglu i istovremeno podižući nogu na kutiju, kao da se želi bolje namjestiti ili podići na noge. Lice mu je još sanjivo, melankolično, pogled zanesen, pokreti još tromi... Ovo bi mogla biti alegorija duše u trenutku kada se, uz Erosovu pomoć, potaknuta ljepotom i filozofskim zanosom, po prvi put prisjetila prave ljepote koju je gledala dok je bila slobodna i krilata, te želi poletjeti uvis, ali za to još nema snage i kao ptica samo gleda iznad sebe, ne mareći više za stvari na zemlji.⁶ Od tog trenutka probuđena duša započinje vlastito filozofsko putovanje. Putovanje za koje su, prema Platonu, sposobne samo "estetske duše", kao što je u svakom pogledu bila Michelangelova.

Ovaj trenutak buđenja duše opisan u Platonovom *Fedru*, prema svim indicijama, mogao bi biti trenutak kojeg je Michelangelo predočio u svom djelu *San*. Naravno, nikad nećemo sa sigurnošću znati je li to istina. Možemo to prihvatiti, odbaciti ili jednostavno shvatiti kao odsanjeni san. Jer, *Mi smo tek tvar od koje građeni su snovi, I snovima je samo obaviti naš kratki život*, kako kaže Sheakespearov Prospero u *Oluji*.

Ali, ako bi se kojim slučajem pokazalo kako Michelangelov *San* zaista predstavlja prezentaciju mitološke scene iz *Fedra*, to bi značilo da mu je *Fedar* bila važna knjiga, knjiga koju je više puta čitao i o kojoj je puno promišljao, jer je inače ne bi mogao oslikati na ovakav način. U tom slučaju, bilo bi nadasve zanimljivo saznati do kojih je zaključaka o ovom djelu došao stari majstor. Jer, kao što je točno da *San* izaziva promatrače na beskrajno otkrivanje novih značenja, to se isto zasigurno i s punim pravom može ustvrditi i za Platonova *Fedra*.

⁵ Čeona membrana koja okoštava do druge godine života. U srednjem vijeku se mislilo da je to otvor kroz koji duša ulazi u tijelo prilikom rođenja i kroz koji ga napušta u trenutku smrti.

⁶ *Fedar*, 249e

ATENSKA ŠKOLA

Johanna Bernhardt

Zamislite putovanje u prošlost, putovanje u kojem nema vremenske dimenzije, u kojem ne postoji ni prije ni poslije. U koje biste razdoblje i u koju kulturu otputovali? Kojeg biste velikana povijesti željeli susresti? Koje biste priče iz prošlosti ponijeli sa sobom?

Možda su Rafaelu Santiju, stvaratelju besmrtna *Atenske škole*, prolazila kroz glavu slična pitanja kad mu je papa Julije II. dao zadatak da umjetnički oblikuje *Stanzu della Segnatura*, privatne papinske odaje u Vatikanu. Možda mu je kao uzor poslužila suvremena neoplatonska Akademija u Firenci, a možda je to ipak bilo djelo po narudžbi, nastalo prema "scenariju" nepoznatog autora. Brojna su pitanja koja otvara to majstorsko djelo visoke renesanse. Koga predstavljaju muške figure na slici? Kakvo značenje imaju njihovi pokreti, njihov položaj na slici, njihov međusobni odnos? Što je Rafael htio poručiti tom slikom?

Atenska škola nije slika koju se može "konzumirati" usput. Ona traži našu punu pozornost, poziva nas da zaronimo dublje u nju kako bismo je pročitali, potiče nas da s filozofijom stupimo u pravi dijalog.

Slika koja pripovijeda priču

Kad prvi put stanemo pred *Atensku školu*, vrlo ćemo lako podleći intelektualnom iskušenju da imenujemo svaki detalj. U lovu na imena, pobjednik je onaj koji zna imena svih pedeset osam likova. Međutim, ova freska sadrži puno više. Ona u osnovi pripovijeda priču o ljudima koji se nisu rodili niti kao mudraci, niti kao sveci, ali su se tijekom svog života borili za to da se približe mudrosti. Naime, grčka riječ *philosophos* ne označava mudraca koji je savršen, nego onoga koji voli mudrost i bori se za to da je što više ostvari u sebi i u svijetu oko sebe. Na ovakvo nas značenje filozofije podsjećaju veliki filozofi koje vidimo na freski. Rafael na genijalan način spušta ideal na zemlju i utjelovljuje ga u stvarnosti. Filozofija time više nije apstraktan, intelektualan pojam, nego postaje živa i proživljena.

Kako bismo bolje razumjeli taj odnos, najbolje da u *Stanzi* počnemo odozgo, sa stropnim freskama. Točno iznad Atenske škole nalazi se kružna slika koja predstavlja ženski lik koji personificira mudrost. Moguće ga je vidjeti u knjigama koje nose naziv *philosophia naturalis* i *philosophia moralis*. To odgovara umjetničkoj praksi onoga vremena prema kojoj se apstraktni pojmovi poput mudrosti prikazuju idealiziranim ženskim likovima. Ono što je posve novo jest položaj ove slike koja ovdje ne dominira prostorijom. Rafael je pomiče izvan našeg neposrednog vidokruga. Možda je time htio naglasiti da su ideali lijepi, ali zapravo daleki te da sami po sebi ništa ne govore ako nisu ispunjeni životom.

Likovi

Jedna od priča je ona o besmrtnom Platonu i o njegovom jednako slavnom učeniku Aristotelu. Ta je priča možda i najvažnija. Rafael je upotrijebio sva moguća sredstva kako bi ovu dvojicu filozofa izdvojio kao središnje likove: dao im je središnje mjesto na slici, uokvireno svodom čiji lukovi sugeriraju postojanje perspektive, te rasporedio ostale sudionike tako da su u izravnom ili neizravnom odnosu bilo s Platonom, bilo s Aristotelom. Nije teško dokučiti glavnu misao: dvije velike duhovne struje i njihovi isto tako veliki očevi, Platon i Aristotel, obilježili su zapadnu kulturu sve do današnjih dana. Jesu li bili protivnici? Ili su se nadopunjavali? *Atenska škola* otvorena je za obje mogućnosti. Udubljeni u razgovor, okrenuti jedan prema drugome, obojica jasno pokazuju što znači voditi pravi filozofski dijalog. Povijest nam ništa ne govori o njihovim međusobnim razmiricama ili kriti-

Rafael Santi

kama, no ipak, predstavljali su suprotnosti u onome što su mislili i poučavali, suprotnosti koje je Rafael svojom freskom uspio prikazati.

Suprotnosti koje se nadopunjavaju

Dok Aristotel mirno stoji, Platon se sprema dovršiti korak koji će mu u sljedećem trenutku dati laganu prednost. Obojica nose knjigu u lijevoj ruci čime u izvjesnom smislu predstavljaju sebe i svoju filozofiju. Kod Platona to je *Timaj*, jedno od metafizički naj-snažnijih djela zapadne filozofije. Platonov život bio je obilježen potragom za pravednošću, za mogućnostima njenog praktičnog ostvarenja i za zakonima skrivenim u pozadini toga. Kao vizionar i mislilac, nikad nije bio zaista shvaćen u svom vremenu, ali ga je obilježio kao nitko drugi.

Aristotel je predstavljen svojom *Etikom* koja se, kako samo ime kaže, više okreće zemaljskim stvarima. Kako bi ih bolje shvatio, Aristotel započinje sustavno kategorizirati i dijeliti prirodu. Iako je sam pripadao tradiciji univerzalno obrazovanih, ovime je položio kamen temeljac sustavu moderne znanosti s njenim različitim znanstvenim disciplinama.

I u gestikulaciji se ponavlja suprotnost; dok Platon kažiprstom pokazuje prema nebu, Aristotel vodoravno ispruženom rukom pokazuje prema zemlji. Ni boja njihove odjeće nije slučajna. Ljubičasta i crvena boja Platonove tunike boje su neba, dok smeđa boja Aristotelove odjeće simbolizira blizinu zemlje. Dolazi do susreta dvaju suprotstavljenih svjetova koji se međusobno nadopunjavaju: kozmičkog svijeta Platonovih ideja s jedne strane i Aristotelova svijeta zemaljske pojavnosti s druge.

Igra perspektivom

Također je genijalna i Rafaelova igra perspektivom. Dok mislioce koji poniru u dubinu čovjekova bitka stavlja u pozadinu, sprijeda daje mjesto filozofima predstavnicima umjetnosti i znanosti. Je li time htio ukazati na put filozofije i na način kako iz vanjskog možemo doprijeti do unutarnjeg svijeta, od manifestacija prirodnih pojava do skrivenog bitka?

Rafael postavlja oba "junaka" svoje povijesti filozofije na najvišu stepenicu. Zakriljuju ih "pristalice" iz različitih stoljeća, više ili manje otvoreno pripadajući jednom ili drugom krilu. Postoje razna nagađanja oko identiteta pojedinih likova, no za malo se njih sa sigurnošću može reći koga zaista predstavljaju.

Sokrat – obad iz Atene

Jedan od njih je Sokrat kojeg se nepogrešivo prepoznaje po karakterističnoj glavi i tipičnom držanju učitelja. On je zaista bio učitelj dušom i tijelom, i to ne samo Platonov nego i ratnika Alkibijada koji se na slici prepoznaje po kacigi, štitu i maču.

Alkibijadova pustolovna vojno-politička spletkarenja bacila su Sokrata u jednu od njegovih najtežih kriza. Moguće je da je on u mladom i nadarenom Ateňjaninu vidio nasljednika mudrog Perikla. Međutim, u tom trenutku krize u Sokratu se rodio pravi filozof, onaj koji je shvatio da njegova filozofija mora biti pri-

stupačna svim ljudima, a ne samo izabranima. Tako je postao "ulični filozof" i "obad iz Atene" koji je svojim prodornim pitanjima o pravom smislu života podbadao sugrađane i vladajući sloj trome Atene.

Diogen isposnik

Na strani Aristotelovih istomišljenika je Diogen koji leži opušteno na stubama, s poznatom posudom pokraj sebe. Kao pripadnik kiničke škole zastupao je mišljenje da samo potpuno odsustvo potreba i negiranje tjelesnog vodi pravoj unutarnjoj sreći koja leži u duhovnom. U njegovu životu nije bilo nikakve udobnosti. Prema legendi, stanovao je u staroj bačvi za kišnicu. Kada je jednog dana vidio dijete kako golom rukom grabi vodu s izvora, odbacio je i svoju posudu smatrajući je nepotrebnim luksuzom.

Pitagora – više od matematičara

Među filozofima prirode i umjetnicima pogled posebno privlači Pitagora koji na slici izgleda zaokupljen time da harmoniju prenese u notni zapis. Pitagora je bio puno više od matematičara. Fascinirali su ga zakoni harmonije koji djeluju u prirodi. Tražio ih je u glazbi, matematici, astronomiji, ali i u suživotu ljudi.

Pripisuje mu se i osnivanje pitagorejske škole, filozofske škole koja u ostvarenju ljudskih vrlina vidi najviši cilj, temelj svake harmonije, kako u velikom

tako i u malom. Platon je u svom radu bez sumnje bio nadahnut pitagorejskim idejama.

Ptolemej geocentričar

Na Aristotelovoj strani nalazimo filozofe prirode koji su bili više naklonjeni prirodnim znanostima. Jasno se prepoznaje Ptolemej koji u ruci drži globus, a na glavi nosi krunu – što je aluzija na čestu zamjenu s istoimenim egipatskim kraljem. Ptolemej ima središnju ulogu jer je stvorio ptolemejsku sliku svijeta prema kojoj se Zemlja nalazi u središtu svemira. Tu je temeljnu postavku u osnovi zastupao već i Aristotel. U neposrednoj blizini Ptolemeja nalaze se i drugi predstavnici geometrije i filozofije prirode. Jedan od njih je Euklid – prepoznaje ga se po krugu pomoću kojeg traži rješenje matematičkog problema.

Dostojan okvir

Kad se oko gledatelja umori od promatranja mnoštva detalja, može se dogoditi da slika preuzme vodstvo. Odjednom opet vidimo cjelinu i ono što nam slika uistinu želi reći.

Uranjamo u dubine i visine neobičnog, ponekad tako neshvatljivog duhovnog svijeta. Preko poda, čije kvadratne ploče od tamnog i svijetlog mramora podsjećaju da sve na svijetu slijedi zakon polariteta, stiže se do podnožja stuba. Nije slučajno da su tu četiri stepenice koje treba prijeći – četiri stepenice naše persone¹. Tada se otvara prostor, široki prostor duha. To je prostor koji se širi prema gore u kupolu i završava grčkim križnim svodom. Straga se kroz trijumfalni luk pruža pogled prema beskonačnosti.

Crkva sv. Petra i Hram boga Janusa

Stalno se iznova postavlja pitanje koje su građevine poslužile Rafaelu kao model za prikazanu kompoziciju. Jesu li mu doista planovi za Crkvu sv. Petra bili inspiracija za kupolu? I je li stvarno stari etruščanski Janusov luk s druge strane obale Tibera bio predložak za luk na ulazu? Možda je sličnost samo slučajna.

Međutim, ako je Rafael svjesno izabrao ove uzore, rezultat je zanimljiva veza između kršćanske sadašnjosti i etruščanske prošlosti.

Na svetom tlu Rima čije je temelje pripremila etruščanska mudrost, mistična *disciplina etrusca*, a završni mu dodir dala kršćanska arhitektura, uzdiže se *Atenska škola* kao simbol renesanse, povratka i obnove starih svevremenih ljudskih vrijednosti.

Zagovaratelj filozofije bez granica

Etruščanska i kršćanska arhitektura više nisu nespojive. Jednako tako ni slika svijeta Pitagore i Ptolemeja, filozofija morala Epikura i Diogena ili Platonova i Aristotelova potraga za krajnjim uzrokom. Jer, filozofija ujedinjuje i daje prednost zajedničkom pred različitim.

Za sve ima mjesta pod krovom filozofije koja ne sudi prema tome iz koje filozofske škole netko dolazi, već jedino nalazi li se na putu. Svi smo mi u osnovi članovi jedne ljudske obitelji. Možda nam je upravo to Rafael htio poručiti svojom *Atenskom školom*. ☞

¹Odnosi se na komponente naše osobnosti, tj. na naše fizičko tijelo te suptilnije razine postojanja: energetske, psihološke i mentalne.

***Nikada se ne nazivaj filozofom i ne pričaj puno
među običnim ljudima o filozofskim načelima,
nego djeluj u skladu s njima.***

Epiktet

www.nova-akropola.com